

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

เนื้อหาของเพลงพื้นเมืองเป็นผลงานสร้างสรรค์ชนิดหนึ่งของมนุษย์ โดยทั่วไปมักจะมีจุดมุ่งหมายในการแสดงออกเพื่อความเพลิดเพลิน เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงาน และเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันเพลงพื้นเมืองก็สามารถบันทึกพฤติกรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในสังคมได้ ในการศึกษาเพื่อที่จะทำให้รู้จัก ความคิด ค่านิยม วิถีชีวิตของบุคคล สามารถทำได้หลายแบบ ทั้งทางตรงโดยดูจากพฤติกรรมของบุคคลในสังคม และทางอ้อมโดยพิจารณาจากผลงานที่บุคคลสร้างขึ้น ดังนั้นเมื่อพิจารณาเพลงพื้นเมืองประเภทต่าง ๆ แล้ว จะเห็นได้ว่าไม่เพียงแต่ให้ความบันเทิงเท่านั้น เนื้อหาสาระของบทเพลงเป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้าม โดยเฉพาะเพลงพื้นบ้านของภาคอีสานมีหลายประเภท เช่นเดียวกับเพลงพื้นบ้านของภาคอื่น ๆ ในประเทศไทย มีทั้งบทเพลงสำหรับเด็ก บทเพลงสำหรับผู้ใหญ่ และเพลงสำหรับบุคคลทั่วไป เพลงพื้นบ้านที่ชาวอีสานรู้จักกันดี เป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางและสืบทอดต่อ ๆ กันมาอย่างไม่มีวันเสื่อมคลาย ตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งถึงปัจจุบันก็คือ ลำ อັນเป็นการขับลำด้วยภาษาอีสาน มีลีลาและท่วงทำนองที่มีลักษณะเฉพาะตัว โดยมีแคนซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานบรรเลงประสานเสียงประกอบการขับหรือลำ จึงอาจกล่าวได้ว่า ลำเป็นเพลงพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานโดยแท้จริง ดังที่ จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ม.ป. หน้า ๗) กล่าวไว้ว่า เนื้อหาของเพลงพื้นเมืองหลายเพลงเปรียบเสมือนตัวแทนของกลุ่มชน ที่จะทำให้มองเห็นภาพของกลุ่มชนได้อย่างชัดเจนและเที่ยงตรง โดยทั่วไปเพลงพื้นเมืองจะมีพื้นฐานมาจากชาวบ้าน ซึ่งต่างถิ่นต่างคิดประดิษฐ์เพลงขึ้นร้องตามความนิยมของท้องถิ่นตน ดังนั้นจึงทำให้เพลงพื้นเมืองในประเทศไทยมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปมากมายดังที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ ถ้ากลอนเป็นเพลงพื้นเมืองที่มีบทบาทในชุมชนอีสานอย่างกว้างขวาง และได้รับความนิยมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพราะถ้ากลอนเป็นเพลงพื้นเมืองที่มีท่วงทำนองไพเราะจับใจ และยังมีรูปแบบในการเสนาที่สร้างความบันเทิงแก่ผู้ฟัง แล้วยังเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ที่สะท้อนบรรยากาศและชีวิตท้องถิ่นอีสานได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นยังได้ให้ข้อคิดข้อเตือนใจแก่ผู้ฟังด้วย จนทำให้ถ้ากลอนเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของชาวอีสาน

และยังคงอยู่คู่ชาวอีสานจนถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวอีสานเรื่อยมา และเมื่อกล่าวถึง กลอนลำแล้วก็ต้องกล่าวถึงหมอลำ หมอลำ คือ ผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการขับร้องหรือลำ ด้วยบทร้องเป็นภาษาอีสานที่เรียกว่ากลอนลำได้เป็นอย่างดี

คิด จินดากุล (2543.หน้า 4) ได้กล่าวว่า ถ้าพูดถึงหมอลำเรื่องต่อกลอนและหมอลำคู่แล้ว คนอีสานต้องรู้จักกันดีว่า หมอลำที่มีชื่อเสียงเป็นปรมาจารย์ของศิลปะแขนงนี้ของภาคอีสาน เมื่อสมัย 20 - 30 ปีก่อนได้แก่ หมอลำทองคำ เพ็งดี หมอลำจิววรรณ ดำเนิน ส่วนหมอลำหมู่ซึ่งเป็นหมอลำที่เล่นกันเป็นคณะ เล่นกันเป็นเรื่อง มีพระเอกชื่อทองคำ เพ็งดี นางเอกชื่อจิววรรณ ดำเนิน เป็นหมอลำประเภท “ลำเรื่องต่อกลอน”

ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2537) ได้ประกาศเกียรติคุณความสามารถในวิชาชีพให้แก่หมอลำจิววรรณ ดำเนิน และได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีลักษณะเด่นในหลาย ๆ ด้าน ดังนี้

1. การมีกระแสเสียงที่ไพเราะ มีพลัง สามารถลำได้ทั้งคืนโดยเสียงไม่ตกเพราะผ่านการฝึกฝนมาอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ การขับลำ การพ้อง และการมีประสบการณ์การแสดงมายาวนาน ประมาณสามทศวรรษ
2. การใช้วิจารณ์ญาณกลั่นกรอง ทำนองการขับลำ การพ้อง การให้จังหวะ ที่เป็นแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น ไม่ดัดแปลงเพื่อเอาใจตลาด โดยได้คำนึงถึงมาตรฐานดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาแท้จริง
3. เป็นผู้ที่มีกิริยามารยาทเรียบร้อย แต่งกายเหมาะสมกับกาลเทศะทำให้เป็นที่ประทับใจแก่ผู้ฟัง ผู้ชม ทุกฐานะ ตั้งแต่ชาวนา กรรมกร ไปจนถึงนิสิตนักศึกษา อาจารย์ ข้าราชการ นักการเมือง เชื้อพระวงศ์ จิววรรณ ดำเนิน จึงเป็นสัญลักษณ์ของกุลสตรี ผู้เป็นศิลปินของประชาชน และเป็นสัญลักษณ์ของหมอลำคลาสสิกโดยแท้จริง

โดยทั่วไปหมอลำจิววรรณ ดำเนินไม่ชอบกลอนลำตลกไปกฮาสองแง่สองง่าม แต่จะชอบกลอนลำที่รำพันถึงท้องนาท้องไร่ กลอนเกี่ยวหรือกลอนเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ พุทธประวัติ หรือกลอนบรรยายธรรมชาติ วัฒนธรรมนิยมโบราณพื้นบ้านอีสาน ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ผู้วิจัยจึงมีแรงบันดาลใจที่จะวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำ จิววรรณ ดำเนิน เพื่อเป็นหลักฐานแห่งองค์ความรู้ต่อไป

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำ จิวีวรรณ ดำเนิน ในด้านประวัติศาสตร์ ด้านการทำมาหากิน ด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ด้านคติความเชื่อ

ความสำคัญของการวิจัย

ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ทำให้ทราบภาพสะท้อนสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำ จิวีวรรณ ดำเนิน ในด้านประวัติศาสตร์ ด้านการทำมาหากิน ด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ด้านคติความเชื่อ ตลอดจนเป็นการช่วยอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ขอบเขตของการวิจัย

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า ไว้ดังนี้

ขอบเขตด้านข้อมูล

การวิเคราะห์ในครั้งนี้ วิเคราะห์จากกลอนของหมอลำจิวีวรรณ ดำเนิน ที่ใช้ลำ จำนวน กลอน ซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยมีแหล่งที่มา คือ ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จำนวนสี่เล่ม เล่มที่หนึ่ง คือปริญญาานิพนธ์ เรื่องวิถีชีวิตของชาวอีสานจากกลอนลำ ทางยาวของลำกลอน ของ เขาวภา ดำเนตร จำนวน 1 กลอนลำ คือ กลอนลำยาวลูกเรือชาวบ้าน

เล่มที่สอง คือปริญญาานิพนธ์เรื่องบทบาทของหมอลำจิวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน ของ ศิราภรณ์ ปทุมวัน จำนวน 20 กลอนลำ คือ

2. กลอนลำยาวเรื่องประเพณีชาวพุทธยามรุ่งอรุณ
3. กลอนลำยาวเรื่องแม่หม้ายผัวตาย
4. กลอนลำยาวชีวิตสามล้อ (ตอนที่ 1)
5. กลอนลำยาวชีวิตสามล้อ (ตอนที่ 2)
6. กลอนลำยาวศึกบางระจัน
7. กลอนลำทางสั้นอีสานเขียว
8. กลอนลำยาวเฉลยปัญหาธรรม
9. กลอนลำยาวชีวิตชาวนา (ตอนที่ 1)
10. กลอนลำยาวชีวิตชาวนา (ตอนที่ 2)
11. กลอนลำยาวฟ้าสีทอง
12. กลอนลำยาวสาวนาคอยแก้ว
13. กลอนเงิน

14. กลอนลำยาวออกพรรษา
 15. กลอนลำยาวอำลาทุ่งรวงทอง
 16. กลอนลำยาวคิดถึงอดีต (ตอนที่ 1)
 17. กลอนลำยาวกิเลสตัณหา (ตอนที่ 2)
 18. กลอนลำยาวประเพณีโบราณ
 19. กลอนลำยาวชื่นอุราฟ้าสูง
 20. กลอนลำทางสั้นพรรณนาสังขาร
 21. กลอนลำยาวล่องโขง

เล่มที่สาม หนังสือ 109 กลอนลำ มุลมังไทยอีสาน โดย อาจารย์นุ้ม เย็นใจ

จำนวน 58 กลอนลำ ดังนี้

22. กลอนลำยาวคุณของชาติ
 23. กลอนลำนกกกระสากับหมาจิ้งจอก
 24. กลอนลำยาวคุณของศาสนา
 25. กลอนลำล่องเต่ากับกระต่าย
 26. กลอนลำยาวคุณของพระมหากษัตริย์
 27. กลอนลำล่องหมาป่ากับลูกแพะ
 28. กลอนลำยาวผู้สร้างกรุงรัตนโกสินทร์
 29. กลอนลำล่องลูกปูกับแม่ปู
 30. กลอนลำยาวพระราชวงศ์จักรี 9 รัชกาล
 31. กลอนลำล่องนกมีหูหนูมีปีก
 32. กลอนลำยาวสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ
 33. กลอนลำล่องกากับนกยูง
 34. กลอนลำยาวพ่อหลวงของชาวไทย
 35. กลอนลำล่องลาโง่กับจิ้งหรีด
 36. กลอนลำยาวแม่หลวงของชาวไทย
 37. กลอนลำล่องสิงห์โตจำศีล
 38. กลอนลำยาวเจ้าพระยาไม่ใคร่คน
 39. กลอนลำล่องลึงกับคนทอดแห
 40. กลอนลำยาวประวัติศาสตร์ชาติไทย
 41. กลอนลำล่องหมาไล่เนื้อกับนายพราน
 42. กลอนลำยาวผัวแก้วเมียแหวน
 43. กลอนลำล่องไก่แจ้กับพลอย
 44. กลอนลำยาวผัวเฒ่าเมียผี
 45. กลอนลำล่องกระต่ายตื่นตูม
 46. กลอนลำยาวฮึดเซยฮึดสะเ้า
 47. กลอนลำล่องหนีเสือไปพ้ออี่น้
 48. กลอนลำล่องชีวิตกองสังขาร
 49. กลอนลำล่องรักจัวให้ผูกกรักลูกให้ตี
 50. กลอนลำล่องศาสนาพุทธ
 51. กลอนลำล่องเขียนเสือให้วัวกลัว
 52. กลอนลำล่องประเพณีอีสาน
 53. กลอนลำล่องตี่งัวกระทบคราด
 54. กลอนลำล่องบุญบั้งไฟ
 55. กลอนลำล่องตำข้าวสารกรอกหม้อ
 56. กลอนลำล่องบุญผะเหวด
 57. กลอนลำเขียนด้วยมืออย่าเอาเท้าลบ
 58. กลอนลำล่องบุญกุสิน
 59. กลอนลำล่องรำบตีโทษปีโทษกลอง
 60. กลอนลำล่องชวนคนเข้าวัด
 61. กลอนลำล่องฆ่าข้างเอางา
 62. กลอนลำล่องสังขารเกิดแก่เจ็บตาย
 63. กลอนลำอย่าเล่นการพนันมันฉิบหาย
 64. กลอนลำบทไหว้ครู
 65. กลอนลำให้ละของมีนเมายาเสพติด
 66. กลอนลำล่องฉลองศรัทธา
 67. กลอนลำล่องบุญออกพรรษา

68. กลอนลำล่องพระคุณของพ่อ – แม่ 69. กลอนลำล่องใต้ที่พี่แพะไล่
 70. กลอนลำล่องประกาศแนะนำหมอลำ 71. กลอนลำไก่อ่งเพราะชนคนงามเพราะแต่ง
 72. กลอนลำล่องเห็นกลางเดินทางมาลำ 73. กลอนลำบ่มีฝอยหมาไม่ชี้ใส่
 74. กลอนลำล่องเบญจกัลยาณี 75. กลอนลำล่องหอมแก้มลูกหลานกว่าหอมดอกไม้
 76. กลอนลำล่องชายสามโบสถ์หญิงสามผัว 77. เห็นข้างซื่ออย่าซื่อตามข้าง
 78. กลอนลำคนบ่พึ่งคำพ่อแม่ผีแก่งหม้อนรก 79. กลอนลำเข็นครกขึ้นภูเขา
 เล่มที่สี่เอกสารจัดสำเนาจากสมุดบันทึกผลงานของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน ซึ่งรวบรวมไว้

ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 21 กลอนลำ ดังนี้

80. กลอนลำล่องชีวิตเมียทหารตอนที่หนึ่ง
 81. กลอนลำล่องชีวิตเมียทหารตอนที่สอง
 82. กลอนลำล่องชีวิตพวกเดินกินลำกินตอนที่หนึ่ง
 83. กลอนลำล่องชีวิตพวกเดินกินลำกินตอนที่สอง
 84. กลอนลำล่องชีวิตครูบ้านนอก
 85. กลอนลำล่องชีวิตผู้ใหญ่บ้าน
 86. กลอนลำล่องลาวอพยพข้ามโขงหนีภัย
 87. กลอนลำยาวพัฒนาบ้านเมือง
 88. กลอนลำยาวประเภทเกษตรกร
 89. กลอนลำล่องเงินผันพัฒนาชาติไทย
 90. กลอนลำล่องหอยใต้ดิน (สลากกินรวบ)
 91. กลอนลำยาวให้คนไทยตื่นตัว
 92. กลอนลำล่องพระนเรศวรชนช้างที่ดอนเจดีย์ ตอนที่หนึ่ง
 93. กลอนลำล่องพระนเรศวรชนช้างที่ดอนเจดีย์ ตอนที่สอง
 94. กลอนลำล่องท้าวสุรนารี ตอนที่หนึ่ง
 95. กลอนลำล่องท้าวสุรนารี ตอนที่สอง
 96. กลอนลำยาวเตรียมตัวลงทำนา
 97. กลอนลำล่องเขาพระวิหาร
 98. กลอนลำเชิญท่องเที่ยวชมวัดอุโบสถตามภาคต่าง ๆ ตอนที่หนึ่ง
 99. กลอนลำเชิญท่องเที่ยวชมวัดอุโบสถตามภาคต่าง ๆ ตอนที่สอง
 100. กลอนลำล่องแม่ฮ้างผัวป่า

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษาวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมอีสานที่ปรากฏในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน ไว้ 4 ด้าน ดังนี้ คือ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านการทำมาหากิน ด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ด้านคติความเชื่อ

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการศึกษาวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำ จิวรรณ ดำเนิน ในครั้งนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมอีสาน ในด้านประวัติศาสตร์ ด้านการทำมาหากิน ด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ด้านคติความเชื่อ เท่าที่ปรากฏในกลอนลำของหมอลำ จิวรรณ ดำเนิน จำนวน 100 กลอนลำเท่านั้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภาพสะท้อนของสังคม หมายถึง สภาพของสังคมในด้านต่าง ๆ อันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของผู้คนซึ่งปรากฏในกลอนลำของหมอลำ จิวรรณ ดำเนิน

หมอลำ คือ ผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการขับร้องหรือลำด้วยบทร้องเป็นภาษาอีสานที่เรียกว่ากลอนลำ

กลอนลำ หมายถึง บทร้อยกรองภาษาไทยลาว มีฉันทลักษณ์ อยู่ 3 แบบคือ แบบกลอนร้อยหรือกลอนฮ้าย แบบกลอนตัดหรือกลอนกาพย์ และแบบกลอนเย็น นำมาแต่งเป็นกลอนลำ

ลำกลอน หมายถึง การแสดงอย่างมหรสพประเภทหนึ่ง ใช้ลำสมโภชในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ การแสดงลำกลอนเทียบได้กับการแสดงลำตัดของไทยภาคกลาง โดยผู้ลำสามารถนำกลอนลำกลอนใด ๆ มาใช้ลำก่อนหลังก็ได้ ตามความเหมาะสมกับเทศกาลนั้น ๆ